

Deel A

Taalvaardigheid bij kleuters

Taalvaardigheid bij kleuters verwijst naar het vermogen om taal te begrijpen en te gebruiken in verschillende situaties, zoals spreken, luisteren, beginnend lezen en schrijven.

De cognitieve voordelen van een sterke taalontwikkeling zijn enorm. Kinderen met een rijke taalomgeving leveren betere academische prestaties, vooral op het gebied van lezen en rekenen. Kleuters met een sterke taalbasis begrijpen sneller instructies en kunnen zich beter concentreren in de klas. Daarnaast is taalvaardigheid ook van groot belang voor de emotionele ontwikkeling van kinderen. Kleuters die hun emoties beter kunnen verwoorden, hebben vaak een beter vermogen tot zelfregulatie. Ook zijn kleuters die goed zijn in taal beter in staat om samen te werken en conflicten op te lossen, wat een positief effect heeft op hun sociale interacties.

Kwaliteitsvolle interacties in de klas zijn essentieel voor de taalontwikkeling van kinderen. Zonder deze gesprekken komen kinderen niet optimaal tot ontwikkeling. De klas is een ideale omgeving om hen hierbij te ondersteunen, omdat interacties niet alleen bijdragen aan taalontwikkeling, maar ook helpen bij het opbouwen van relaties (socio-emotionele ontwikkeling) en kinderen stimuleren om na te denken en de wereld te ontdekken (cognitief aspect).

Als je in de klas inzet op goede interacties, geef je kinderen meer kansen om hun taalvaardigheid te verbeteren. Dit zie je bijvoorbeeld terug in hoe docenten met kinderen praten: motiverend en uitdagend in plaats van afstandelijk. Een krachtig taalklimaat in de klas draait niet alleen om het geven van instructies, maar juist om het stimuleren van actieve gesprekken.

Zo'n sterk taalklimaat bestaat uit drie belangrijke onderdelen: veel taalaanbod, genoeg kansen om te spreken en goede feedback.

1 Veel taalaanbod

Het is belangrijk om kinderen veel aan taal bloot te stellen, zodat ze volop kunnen leren. Maar niet zomaar aan welke taal dan ook. Sommige leraren praten de hele dag door en zeggen dingen als 'doe dit', 'stop daarmee' of 'dat mag niet'. Dit soort taal, die vooral draait om instructies en controle, noemen we instructie- of managementtaal.

Taal leren gaat verder dan alleen expliciet woordjes, kleuren of regeltjes aanleren. Veel talen leren kinderen juist impliciet, door te doen en te praten terwijl ze actief betrokken worden. Met zo'n rijk taalaanbod begint een kind onbewust hypothesen te vormen over de taal. Als een kleuter bijvoorbeeld tien keer een meervoud hoort, kan hij de hypothese vormen dat alle meervouden eindigen op '-en', zoals in 'mieren'. Het kind kan dit overgeneraliseren, en dat is niet erg; dit is een natuurlijk onderdeel van het leerproces.

Een docent moet eigenlijk altijd bezig zijn met het creëren van een rijke taalomgeving. In de kleuterklas zijn er bijvoorbeeld veel momenten waarop de nadruk ligt op zorg. Wanneer jassen uit of aan gaan, als er gegeten wordt of de kinderen hun handen moeten wassen. Als docent moet je hen regelmatig helpen. Dit zijn goede momenten om te spreken tijdens handelingen in een natuurlijke context.

Bijvoorbeeld

Bij het helpen met een jas: 'Ik doe nu dit bovenste knoopje los en ik doe de rits naar beneden.'

Bij het handen wassen: 'Het pompje is leeg. Er zit geen zeep meer in, kijk. Ik zal hem straks even vullen.'

2 Genoeg kansen om te spreken

Je wilt natuurlijk niet alleen zelf aan het woord zijn als leerkracht, de kinderen moeten uitgedaagd worden om zelf te spreken. Met jou, maar ook met elkaar. Stel veel vragen en laat stiltes vallen, zodat een kind de kans krijgt om te reageren. Laat kinderen in kleine groepjes of in tweetallen werken. Stel veel open vragen, deze lokken de meeste taal uit. Stel niet te vaak vragen die met 'ja' of 'nee' beantwoord kunnen worden. Deze beginnen vaak met een werkwoord.

Dus niet:

'Ligt de pop in bed?'

Maar:

'Waar is de pop?'

Niet:

'Slaapt ze?'

Maar: 'Wat is ze aan het doen?'

Of: 'Waarom slaapt ze?'

Volgens de Amerikaanse psychologe Dr. Marion Blank is interactie van groot belang voor de taalontwikkeling van kinderen. Ze heeft de denkstimulerende gespreksmethodiek (DGM) ontwikkeld, die gericht is op het bevorderen van deze interactie. Door middel van rijke taalinteractie in betekenisvolle contexten—zoals gesprekken, verhalen en spel—ontwikkelen kinderen niet alleen hun taalvaardigheid, maar ook hun denkvermogen. Hier komen we later op terug.

Interactie tussen de leerkracht leerling is dus belangrijk. Maar kleuters ontwikkelen hun taalvaardigheid juist ook door interactie met andere kinderen. Dit komt doordat dit vaak op een gelijkwaardig niveau gebeurt en kinderen op een vergelijkbaar taalniveau met elkaar praten. Dit maakt het voor kleuters gemakkelijker om nieuwe woorden en zinsstructuren te begrijpen en te gebruiken.

Daarnaast stimuleren gesprekken met leeftijdsgenoten hen om zich actief in de conversatie in te mengen, wat hun taalproductie vergroot. Kinderen leren tijdens spel en vrije interacties met andere kinderen spontaner en creatiever taal te gebruiken. Ze leren hierdoor niet alleen nieuwe woorden, maar ook hoe ze die woorden in de juiste context kunnen gebruiken. Dit sociale aspect van taalverwerving is essentieel omdat het hen voorbereidt op toekomstige interacties in de samenleving en op school. Met name het samenwerken in kleine groepen is goed voor hun taalontwikkeling. Zorg dus dat er genoeg mogelijkheden zijn voor de leerlingen om in een kleine groep of in tweetallen taakjes te doen, te overleggen of te spelen.

3 Goede feedback

Bij het geven van feedback kun je verschillende technieken gebruiken, zoals impliciete correctie, parafraseren en bijsturen.

Impliciete correctie

Dit is een subtiele manier om kinderen te corrigeren zonder dat je hen zegt dat ze een fout hebben gemaakt. De docent herhaalt wat het kind heeft gezegd, maar in de correcte vorm. Het doel is om het kind op een natuurlijke manier bloot te stellen aan het juiste taalgebruik.

Kind: 'Ik slaapte bij oma.'
Leerkracht: 'O, je sliep bij oma?'

In dit geval hoort het kind de juiste vorm ('sliep') zonder dat er direct wordt gewezen op de fout ('slaapte').

Parafraseren

Bij parafraseren herhaalt de leerkracht wat het kind zegt, maar voegt daar extra informatie of verbeteringen aan toe. Parafraseren gaat verder dan alleen het corrigeren van fouten: het biedt kinderen verrijking en uitbreiding van hun taal.

Kind: 'Marcus boterham'
Leerkracht: 'Ja, Marcus eet een lekkere boterham met kaas.'

Bijsturen

Als een kind afwijkt van het onderwerp of een fout maakt, stuur je het gesprek subtiel terug naar de juiste richting. Dit helpt hen bij de focus en duidelijkheid.

'We hebben het nu over de dieren, weet je nog? Wat voor geluid maakt een schaap?'

Thuis taal

Er zijn vaak grote verschillen in de taalontwikkeling tussen kleuters. Door sommige ouders wordt er bijvoorbeeld vaak voorgelezen, er worden spelletjes gedaan, gesprekjes gevoerd en dingen uitgelegd. In andere huishoudens gebeurt dat veel minder. Er zijn ook leerlingen bij wie thuis een andere taal gesproken wordt. Maar zelfs in dat geval helpt een rijke taalomgeving thuis de taalontwikkeling in de klas. Want een goede basis in de thuistaal is belangrijk voor het aanleren van het Nederlands.

De bestaande kennis helpt het kind namelijk om nieuwe woorden en concepten te begrijpen en toe te passen. Een kind dat het Poolse woord voor 'deur' kent ('drzwi'), bijvoorbeeld, hoeft alleen het Nederlandse label 'deur' te leren.

Een kind met een andere thuistaal heeft dus niet per se een taalachterstand, maar een blootstellingsachterstand: hij of zij is gewoonweg nog niet genoeg in aanraking gekomen met de nieuwe taal.

Maak ouders er dus van bewust dat ze de thuistaal blijven onderhouden, want dit ondersteunt ook de Nederlandse taalontwikkeling van hun kind. Zelfs als ouders meerdere talen goed beheersen, kunnen zij deze zonder problemen aan hun kinderen aanbieden. Het is dan wel van belang dat ze daar consequent in zijn. Eén ouder spreekt bijvoorbeeld altijd de ene taal en de andere ouder een andere.

Denkstimulerende Gesprekmethodiek (DGM)

De Denkstimulerende Gesprekmethodiek (DGM) is ontwikkeld door de Amerikaanse psychologe Dr. Marion Blank. Haar visie is dat de taalontwikkeling van kinderen gestimuleerd kan worden door veel met hen te praten, waardoor ze worden aangespoord om actief na te denken. Om dit te ondersteunen, creëerde ze de denkstimulerende gesprekmethodiek.

Het belangrijkste onderdeel van DGM is het denkgesprek, dat door de leerkracht wordt gestart met een vraag. Deze vragen zijn ingedeeld in vier niveaus, waarbij de afstand tussen waarneming en taal steeds groter wordt naarmate het niveau stijgt. Met andere woorden: de niveaus gaan van concreet naar abstract.

Niveau 1: Praten over opvallende informatie

Bij dit niveau benoemen de kleuters wat ze waarnemen, zoals voorwerpen, geluiden en geuren.

- 'Wat zie je op deze tekening?'
- 'Welke kleur heeft de auto?'
- 'Hoe ruikt deze bloem?'
- 'Wat hoor je buiten?'

- 'Kun je de knuffel vinden die zacht aanvoelt?'
- 'Waar waren we net mee aan het spelen?'

Niveau 2: Praten over minder opvallende kenmerken

Hier moeten kleuters iets dieper nadenken over minder duidelijke kenmerken en eenvoudige combinaties maken.

- 'Welke van deze blokken is het grootst?'
- 'Waar gebruik je een vork voor?'
- 'Kun je deze vormen sorteren op kleur?'
- 'Wat is het verschil tussen de zon en de maan?'
- 'Wat heb je allemaal nodig om een zandkasteel te maken?'
- 'Wat gebeurt er als je water op de grond morst?'

Niveau 3: Herordenen en herstructureren van de werkelijkheid

De taal wordt belangrijker en kinderen moeten verder denken dan wat ze direct waarnemen.

- 'Kun je deze plaatjes in de goede volgorde leggen van hoe je een boterham maakt?'
- 'Wat hoort niet in het rijtje: bal, fiets, appel?'
- 'Waarom gebruik je geen water om een toren van blokken te maken?'
- 'Wat komt er eerst: het zaadje of de bloem?'
- 'Kun je vertellen wat er gebeurt nadat het verhaal eindigt?'
- 'Hoe zou je deze puzzel in elkaar zetten?'

Niveau 4: Beredeneren, relaties zien, voorspellen en reflecteren

Hier wordt abstract denken gestimuleerd en kleuters moeten hun redeneringen en verbanden in taal verwoorden.

- 'Waarom denk je dat de bladeren van de bomen vallen in de herfst?'
- 'Wat zou er gebeuren als je vergeet je regenjas aan te trekken als het regent?'
- 'Waarom kunnen vogels vliegen en wij niet?'
- 'Wat zou je doen als je een dier in het bos zou tegenkomen?'
- 'Wat denk je dat er zou gebeuren als er geen zon meer was?'
- 'Waarom zou de beer boos zijn in het verhaal?'

Deze vragen stimuleren het denkproces van kleuters op verschillende niveaus, van het waarnemen van hun directe omgeving tot het bedenken en verwoorden van complexe verbanden.

Beoordeling van de respons

Als een kleuter reageert op de vraag: 'Wat zie je in de boom?' en het antwoord geeft: 'Een vogel en een blaadje,' beoordeelt de leerkracht of dit antwoord goed of deels goed is. Als het kind iets vergeet of verkeerd ziet, bijvoorbeeld door alleen 'blaadje' te zeggen, kan de leerkracht zeggen: 'Wat zit er nog meer naast het blaadje?' om zo ondersteuning te bieden en de vraag op niveau 1 te houden.

Vervolg op basis van de respons

Bij een goed antwoord kan de leerkracht proberen naar een hoger niveau te gaan. Stel dat een kleuter correct antwoordt op de vraag: 'Wat eet de vogel?' (niveau 1), dan kan de leerkracht vragen: 'Waarom denkt de vogel dat het een goede plek is om te eten?' (niveau 3). Dit vraagt van de leerling dat hij of zij nadenkt over de reden van het gedrag van de vogel, wat een abstracter niveau van denken vereist.

Dialog tussen leerkracht en leerling

In kleine groepjes kunnen kleuters samen reageren op vragen over bijvoorbeeld een zandtafelactiviteit. De leerkracht vraagt: 'Kijk, wat gebeurt er als ik water over het zand giet?' (niveau 1). Eén leerling kan antwoorden met: 'Het zand wordt nat.' Een andere leerling kan daarop voortbouwen door te zeggen: 'En dan kunnen we modder maken!' De leerkracht kan dit aangrijpen om verder te gaan: 'Hoe kunnen we het zand weer droog krijgen?' (niveau 3 of 4). Het gesprek blijft hierdoor levendig en kinderen leren van elkaars denkprocessen.

Stimuleren van taal en denken

Een voorbeeld van een uitdagende vraag zou kunnen zijn: 'Wat gebeurt er als we alle dieren uit de dierentuin loslaten?' (niveau 4). Dit soort vragen stimuleert kleuters om verder te denken dan wat zichtbaar of direct herkenbaar is, en om hun eigen ideeën te formuleren. De leerkracht ondersteunt het gesprek door vervolgvragen te stellen, zoals: 'Wat zouden de dieren doen?' of 'Waar zouden ze naartoe gaan?'

Stille Periode

Bij kinderen die later een tweede taal leren, zoals Nederlands, kan er een 'stille periode' zijn. Tijdens deze periode zijn kinderen vaak stil, maar dit betekent niet dat hun taalontwikkeling stil staat. Ze nemen de nieuwe taal in zich op en raken gewend aan de klanken, wat essentieel is voor hun toekomstige taalgebruik. Tijdens de stille periode ontwikkelen kinderen zowel passieve als actieve talenkennis. **Passieve talenkennis** verwijst naar het begrijpen van de taal, zoals het luisteren naar gesprekken, het oppikken van woorden en zinnen, en het herkennen van klanken en zinsstructuren. Dit helpt hen om een stevige basis te leggen voor hun toekomstige taalgebruik.

Actieve talenkennis daarentegen betreft het daadwerkelijk gebruiken van de taal, zoals spreken, schrijven en communiceren. Hoewel kinderen in deze stille fase misschien niet veel spreken, bereiden ze zich voor om later deze actieve kennis te gebruiken.

Woordenschat bij jonge kinderen

Kinderen breiden hun woordenschat op twee manieren uit: intentioneel (door ze woorden expliciet aan te leren) en incidenteel (doordat ze woorden toevallig oppikken). Intentioneel leren gaat erg langzaam – tot 500 woorden per jaar in de moedertaal –, maar in de praktijk (incidenteel) leren kinderen in hun moedertaal jaarlijks zo'n 3000 woorden: ze pikken woorden en betekenissen op uit de context. Een rijk woordenschataanbod is dus noodzakelijk voor woordenschatuitbreiding. Ook het uitleggen van de betekenis van een onbekend woord biedt mogelijkheden tot woordenschatuitbreiding. Je biedt dan verschillende betekenisrelaties aan en helpt het kind met incidentele taalverwerving.

Bijvoorbeeld:

Een docent heeft iets voorgelezen over Loe die moe is en legt uit wat het woord 'moe' betekent:

Loe is moe.

Ik ben moe. (Ze wijst op zichzelf, wrijft in haar ogen, gaapt)

Ik gaap ...

Ik ga slapen.

(Ze tekent een bed op het bord en wijst erop, dan wijst ze naar de grond.)

Ik ga in bed liggen.

(Gaapt weer, rekt zich uit.)

Welterusten.

De docent heeft nu niet alleen duidelijk gemaakt wat 'moe' betekent, maar ook dat het iets te maken heeft met 'slapen', 'gapen', 'welterusten', 'liggen' en 'bed'.

Hoe kun je woordenschat aanleren?

In de praktijk volgt men bij het aanleren van nieuwe woorden vier stappen: voorbereken, semantiseren, consolideren en controleren.

Vorbewerken is de introductie. Je roept een context op, de kinderen worden betrokken gemaakt, je maakt ze alert en nieuwsgierig, en een deel van de eventueel al gekende woordenschat in hun hoofd wordt geactiveerd. Daar zullen we nieuwe woorden bij aanhaken. Hoe pak je dat aan? Je kunt iets spannends vertellen, verwijzen naar een gebeurtenis of een foto of voorwerp laten zien.

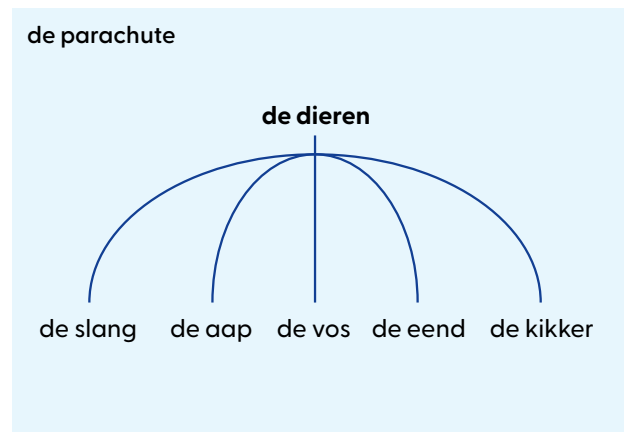
Semantiseren is betekenis geven aan de geselecteerde woorden. Dat kan vluchtig gebeuren, zodat duidelijk is waar een woord naar verwijst (plaatje van een kikker: 'Dit is een kikker'). Maar het kan ook robuust en diepgaand, zodat de woordbetekenis en de diepere betekenis aan bod komen ('Een kikker is groen, leeft in het water en op het land, kan springen en kwaken, ...'). Op die manier wordt de woordenschat uitgebreid en wordt tegelijkertijd de kennis over de wereld opgebouwd. Hoe pak je dit aan? Via de drie zogenaamde uitjes: uitbreiden, uitleggen en uitbeelden. Die komen tijdens de semantisering tegelijkertijd aan bod; er is geen volgorde.

- Uitbreiden: hierbij worden meerdere woorden bij elkaar aangeboden in een logische betekenis-structuur (voorbeelden: bij opa hoort oma, bij warm hoort koud).
- Uitleggen: dit is het geven van een korte kindvriendelijke betekenisomschrijving (voorbeeld: tante is de zus van je papa of mama).
- Uitbeelden: maakt de betekenis visueel, dat kan met een foto, plaatje, tekening, of door iets voor te doen (voorbeelden: zingen, dansen, huilen).

Hierna volgt nog een vierde uitje: uitproberen.

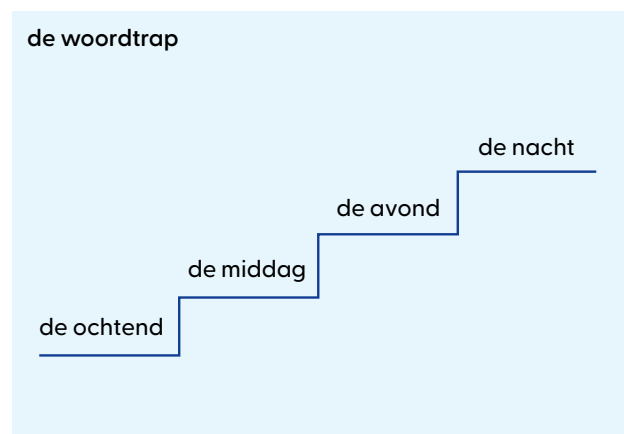
- Uitproberen: dit zijn interactieve activiteiten en de actieve verwerking door de kinderen.

Geschikte instrumenten om betekenisrelaties zichtbaar te maken en woorden beter te doen onthouden, zijn de zogenaamde woordspin, de parachute, de kast en de woordtrap.

de kast

de boerderij	de dierentuin	het bos
het schaap	de giraf	de vos
het paard	de zebra	de egel
de kip	de leeuw	de uil
de haan	de slang	de eekhoorn

Om de aangeboden woorden te **consolideren** moeten ze veelvuldig worden herhaald, op een gevarieerde en speelse manier, zodat de kinderen enthousiast worden (en blijven). Een nieuw woord onthoud je pas echt als je het gemiddeld zo'n zeven keer bent tegengekomen. Belangrijk bij het consolideren is dat de nieuwe woorden zichtbaar aanwezig zijn, bijvoorbeeld via een woordmuur (anders ben je al aan het toetsen). Via afkijken op de woordmuur raken woorden, betekenissen en betekenisrelaties ingeslepen.

Ten slotte zul je de kennis van nieuwe woorden willen **controleren**. Belangrijk is de vraag: wat wil je precies toetsen? Gaat het om het kennen van de woordvorm, of van het achterliggende concept? Moeten de kinderen het woord passief kennen (alleen begrijpen) of actief (zelf kunnen gebruiken)? Is alleen oppervlakkige of ook diepe woordkennis vereist? Er zijn namelijk verschillende niveaus van woordkennis. Het is dus niet zo dat een woord pas verworven is als een kind het direct kan oplepelen. Een woord of definitie van een woord kunnen geven is een eindstadium. Veel woorden hoeven om te beginnen eerst alleen maar passief en in een bepaalde context gekend te worden.